

¡BOMBA!

Pues si es de esa catadura la calidad del transporte, no es porque el ambiente importe... ¡es que va candidatura!

K'uintsil

Edición de fin de semana, del viernes 10 al domingo 12 de junio de 2022

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 7 · NÚMERO 1755 · www.lajornadamaya.mx

X ÚULUM KAANIL

MA' K'AASIL KAANILI', MA' JE'EL BIX U YE'ESA'AL
TE'E CHA'ANOBO': JXAAK'AL KAANO'OB

U sientifikoil K'aaba' kaane' *Coniophanes imperialis*, ts'o'okole' jok'a'an u ch'i'ibal ichil le k'ajóolta'an beey Dipsadidae; tu petenil Yucatán yéetel tu lu'umil Kaanpeche', K'ajóolta'an beey "ooch kaan". Suka'an u jóok'ol kéen síisak k'iin yéetel áak'ab ti'al u kaxtik u yo'och, tumen ku jaantik mejen ba'alche'ob je'el bix ch'o'ob, yéetel ik'elo'ob.

Jorge Enrique Muñoz Salvadory, máax u xokmaj ya'abach ba'al yóok'lal kaane', tu ya'alaj le x-úulum kaanilo' ma' táan u kínsik máak kéen u chi'ej, tumen kex yaan u beenenoile', ma' táan u kínsaj, chéen ti'al u tokikubáaj ti' uláak' ba'alche'ob asab ojoch ti' leti', chéen ba'axe' ti'al le asab mejentak ti' leti'o' uts u meyaj tumen beyo' ku kínsik ti'al u jaantik.

Juntuul ba'alche' ma' táan u beetik K'aas. Je'el u K'uchul u p'is tak 50 cms kéen nojochchajak. Chichan yéetel koob u boonil, ba'ale' tu tséeliko'obe' yaan u t'o'olil. U xch'upul kaanile' ku ichil mayo tak agosto, ts'o'okole' ku too'ol tu jo'oloj 40 k'iino'ob.

"Kéen seen ya'abak u yila'al ch'o'obe' wa uláak' ya'abach ik'elo'obe', leti' kéen K'ajak ba'axten k'a'anan ba'aleche'ob je'el bix le je'ela'", tu ya'alaj.

Tu lu'umil Kaanpeche', ku yila'al ti' kaajo'ob je'el bix San Francisco Kobén, naats' Reserva de la Biosfera de los Petenes, ba'ale' w'íinike' ku kínsik, kex ma' najmali'. Beyxan, jach ma'alob u yu'ubiko'ob u yantalo'ob tu'ux síis ool yéetel tu'ux yaan ba'al u jaantej, le beetike' ich najo'obe' jach uts u ti'alob", tu tsibaltaj.

JAIRO MAGAÑA

OOCHEL HECTOR GONZÁLEZ CORTÉS

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA | P. 45 TAK 47